

DOI 10.37491/UNZ.78.20
УДК 378.048.2:004.77

Ольга ФЕДОРЧУК¹

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Досліджуються питання дистанційної освіти здобувачів наукових ступенів — аспірантів і докторантів. Мета дослідження полягає у визначенні негативних характеристик дистанційної освіти у вищій школі під час опанування інформаційно-комунікаційними технологіями, в тому числі — у площині postgraduate освіти, задля формулювання комплексного уявлення про такий формат навчання. Виокремлено основні характеристики (особливості) дистанційного навчання: індивідуалізація освітнього процесу, опосередкованість взаємодії учасників, спеціалізація середовища. Із застосуванням елементів контент-аналізу зі змісту цих характеристик сформульовано основні переваги (об'єктивна необхідність оптимізувати індивідуальні якості та навички навчання; комфортніші умови навчання, ніж в аудиторії; економія особистісних ресурсів) і недоліки (деструкція соціальних зв'язків; розвиток глибоких інтровертних якостей індивіда; поступова де-соціалізація особи; неспроможність і/або небажання окремих викладачів адаптувати свої професійні навички до нових умов; неналежний рівень технічного забезпечення викладацького складу, а подекуди — й студентів) дистанційної освіти. Авторські міркування щодо переліку переваг і недоліків дистанційної освіти

¹ кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
fos_40@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-2163-8890>.

підкріплено та розширено шляхом глибокого аналізу емпіричних джерел, зокрема наукових напрацювань у межах досліджуваної тематики. Здійснено класифікацію переваг і недоліків дистанційної *postgraduate*-освіти за критерієм їхнього характеру та сформовано по три базових групи переваг і недоліків досліджуваного предмета. Зроблено висновок, що зворотний бік такої «медалі», як дистанційна освіта, містить негативні явища та процеси техніко-технологічного, психологічного та соціально-комунікативного характеру. Наголошено, що наслідки психологічного та соціально-комунікативного характеру можуть мати незворотний характер і призвести до повної деструкції індивіда та втрати соціальних зв'язків. Вказано, що найоптимальнішим варіантом подальшого розвитку освітніх процесів є раціональне застосування дистанційних освітніх технологій як доповнення до традиційної освіти.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, доктор філософії, освіта, дистанційна освіта, дистанційна *postgraduate*-освіта, недоліки та переваги дистанційної освіти.

Сучасний цивілізаційний генезис відбувається в умовах постійних нових викликів, найгострішим серед котрих упродовж цього року стала епідеміологічна глобальна криза, спричинена поширенням COVID-19. В усіх сферах суспільно-економічної діяльності, як і в приватному житті, постала гостра необхідність пристосування до нових умов життєдіяльності. Не стала винятком й освітня сфера, в тому числі *postgraduate*-освіта. ЗВО опинилися перед вибором: призупинити освітній процес на невизначений період чи максимально швидко адаптуватися до нових умов? Зрозуміло, що другий варіант для закладів вищої освіти виявився соломоновим рішенням, котре почали втілювати у життя за допомогою такого інструменту, як дистанційне навчання.

Крім того, що дистанційна освіта виявилася найбільш прийнятним інструментом релевантного розв'язання нагальної проблеми продовження навчального процесу в епідеміологічних умовах, вона ще й є економічно вигідним засобом здобуття знань як для здобувача освіти, так і для держави: для першого дистанційне навчання обходиться на 50 % дешевше за традиційні форми, а для другої — на 40% скорочує витрати на підготовку фахівців [1].

Відтак дистанційна освіта стала дієвими «ліками» для продовження навчального процесу в умовах пандемії, однак не панацеєю. Поряд із економічним ефектом та низкою переваг дистанційної форми навчання невдовзі з'явилася низка її недоліків психологічного, соціального, суспільного тощо характеру. І хоча окремі акценти на цьому питанні зроблено, все ж «зворотний бік медалі» дистанційної освіти аспірантів і докторантів залишається недослідженим сповна, а потенційні наслідки цієї форми навчання — непрогнозованими. Такий стан речей і обумовлює актуальність цієї статті.

Дистанційна освіта в цілому стала предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Преваги дистанційної освіти у вищій школі були висвітлені у працях В. Гевко [2], Ю. Опанасюк [3], Г. Ржевського [4]. Недолікам вищої дистанційної освіти присвячено наукові пошування В. Садкового, О. Тарасенко, М. Горонескуль [5], Н. Самолюк, М. Швець [1] та інших. Однак практично поза увагою науковців залишилися негативні аспекти дистанційної освіти у вищій школі та у сфері післядипломної освіти, що унеможлиблює формування цілісного уявлення про неї як про інструмент освітнього процесу, адекватного сучасним кризовим реаліям.

Мета статті — дослідити позитивні та негативні характеристики дистанційної освіти у вищій школі, зокрема у площині postgraduate-освіти, задля формулювання комплексного уявлення про такий формат навчання.

Безпосереднім способом отримання освіти дистанційно є дистанційне навчання — індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних інформаційно-комунікаційних та психолого-педагогічних технологій [6].

Із наведеного визначення можна виокремити такі основні характеристики (особливості) дистанційного навчання:

— по-перше, це індивідуалізований процес. Це означає, що якісний та кількісний виміри набутих здобувачем освіти знань, вмінь і навичок залежать, перш за все, від особистісних якостей самого здобувача — від його відповідальності, організованості, працездатності та працьовитості;

— по-друге, опосередкована взаємодія учасників. Певно, ця характеристика означає, що учасники навчального процесу не комунікують між собою безпосередньо, оскільки залишаються на власних локаціях. З одного боку, такий стан речей забезпечує суб'єктам віддаленого навчального процесу комфортні умови навчання, економить певні фінансові та особистісні ресурси (емоційні, фізичні, психологічні тощо). Однак, з іншого боку, перманентна опосередкована взаємодія поступово руйнує навички безпосереднього контакту, спілкування, деструктивно впливає на вже налагоджені та потенційні соціальні зв'язки, виробляє в індивіда інтровертні якості;

— по-третє, процес відбувається у спеціалізованому середовищі, базою для котрого є сучасні інформаційно-комунікаційні та психолого-педагогічні технології. Тобто таке середовище є віртуальним та потребує адаптації, оновлення, а подекуди — й трансформації чинних наявних/сучасних викладацьких знань, вмінь і навичок. Віртуальність середовища не лише призводить до поступової десоціалізації індивіда, але й у перспективі може спровокувати стійке небажання і невміння суб'єкта повернутися в реальний світ. Необхідність застосовувати викладачами сучасні психолого-педагогічні технології у віртуальному середовищі доволі часто стає проблемою через неготовність і неспроможність старшого покоління викладачів до «переформатування» своєї повсякденної праці, відсутність комп'ютерної техніки, гаджетів та INTERNET-мережі належної якості тощо.

На наше переконання, виокремлення основних характеристик дистанційного навчання було необхідним, оскільки навіть частковий їх аналіз дав можливість сформулювати мінімальний перелік переваг та недоліків дистанційної освіти в цілому. Як бачимо, до переваг дистанційної освіти належать такі: об'єктивна необхідність оптимізувати індивідуальні якості та навички навчання; комфортніші умови навчання, ніж в аудиторії; економія особистісних ресурсів. Недоліки охоплюють такі пункти: деградація соціальних зв'язків; розвиток глибоких інтровертних якостей індивіда; поступова десоціалізація особи; неспроможність і/або небажання окремих викладачів адаптувати свої професійні навички до нових умов; неналежний рівень технічного забезпечення викладацького складу, а подекуди — й студентів.

Потрібно зазначити, що наші висновки щодо позитивів і негативів дистанційної освіти почасти корелюються із міркуваннями окремих науковців, предметом дослідження яких також виступала дистанційна освіта.

Так, наприклад, І. Гевко щодо переваг дистанційної освіти зазначає, що участь у її процесі об'єктивно сприяє підвищенню загального професійного рівня і розвитку особистості, оскільки, крім іншого, вимагає формування базового рівня інформаційної культури здобувача [2, с. 113]. Крім того, цей же дослідник вказує на те, що дистанційна освіта, що базується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, є інтерактивною, гнучкою та модульною, що сприяє якнайповнішому розкриттю потенціалу студента [2, с. 114]. Ю. Опанасюк наголошує, що незаперечною перевагою дистанційної освіти є зміна та збільшення внутрішніх якостей студента й викладача, що відбуваються внаслідок їхньої спільної взаємодії (віртуального навчального процесу) [3, с. 155]. Така взаємодія забезпечує якісну трансформацію ролей студента та викладача: перший стає інтерпретатором знань, а другий — координатором цих знань [4, с. 215]. До того ж, на думку Ю. Опанасюк, дистанційна освіта дає можливість охопити величезний контингент здобувачів знань, які вимушені перебувати на віддалених локаціях (військовослужбовців, осіб із особливими потребами, жінок у відпустці по догляду за дитиною тощо), розкрити їхній потенціал і сприяти їхній самореалізації, підвищити рівень їхньої мобільності та задоволення своїм місцем у колективі та в ієрархії за місцем роботи [3, с. 157]. Крім того, дистанційна освіта певним чином виступає антидискримінаційним фактором, оскільки зрівнює в можливостях здобувачів із різним фінансовим забезпеченням, станом здоров'я, походженням тощо [4, с. 215].

Не менший масив наукових досліджень, ніж той, що присвячений питанням переваг дистанційної освіти, відображає недоліки дистанційної освіти. Перелік таких недоліків, наприклад, із погляду І. Гевко, охоплює практичну відсутність базової інформаційної культури здобувачів знань внаслідок несформованої в Україні системи підготовки активних споживачів інформації [2, с. 114]. Когорта дослідників, як на суттєвих недоліках дистанційної освіти, наголошує на недостатньому рівні технічного забезпечення і технічної підтримки окремих категорій здобувачів освіти, таких, як жителі сільської місцевості, відсутності індивідуального підходу в навчанні й вихованні, неможливості постійного контролю з боку викладача щодо

ідентифікації самостійності виконання здобувачем письмового завдання [5] або складання іспиту [1]. Йдеться також про доволі низький маркер вмотивованості здобувачів освіти дистанційно, які зобов'язані самостійно опрацювати значний обсяг матеріалу, та про практичну неможливість здійснювати навчання дистанційно за певними професійно-освітніми напрямками та спеціальностями. Акцентується увага й на майже повній відсутності зворотного зв'язку між викладачем і здобувачем освіти в сенсі ідентифікації перших успіхів і прогресу другого [3, с. 159]. Наголос робиться, крім іншого, й на таких недоліках, як надмірний бюрократизм дистанційного навчання та нерелевантність сучасного рівня дистанційної освіти в Україні загальним вимогам інформаційного суспільства [1].

Не залишають поза увагою дослідників і недоліки дистанційної освіти, що мають яскраво виражений психологічний характер. Так, Г. Ржевський зауважує, що істотним недоліком досліджуваного процесу є «... обмежене спілкування з однокурсниками ... недолік емоційних контактів ... і неможливість обговорити емоційні проблеми». До того ж, відсутність безпосереднього спілкування здобувачів освіти із викладачем призводить до неможливості трансляції викладачем практичного досвіду, без чого складно уявити повноцінну професійну соціалізацію [4, с. 216, 218] та достатнє «емоційне забарвлення» навчального процесу [7, с. 14]. На цьому тлі суттєво знижується рівень задоволеності власне процесом навчання та його результатами у здобувачів освіти дистанційно [4, с. 219].

Як бачимо із викладеного вище, перелік недоліків дистанційної освіти в цілому, котрий практично без зауваг екстраполюється на сферу вищої школи із аспірантурою та докторантурою включно, є доволі широким. Він охоплює дійсно різнопланові негативні аспекти досліджуваного об'єкта, котрі можна об'єднати в такі найбільш виразно помітні групи:

- 1) недоліки техніко-технологічного характеру;
- 2) недоліки психологічного характеру;
- 3) недоліки соціально-комунікаційного характеру.

Власне, й переваги дистанційної освіти можна представити у вигляді таких груп:

- 1) переваги економічного характеру;
- 2) переваги особистісно-психологічного характеру;
- 3) переваги соціального характеру.

Деталізуємо наведену нами класифікацію переваг і недоліків дистанційної освіти у табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки дистанційної освіти

ПЕРЕВАГИ		НЕДОЛІКИ	
1	Економічного характеру	1	Техніко-технологічного характеру
	Скорочення витрат держави на освітній процес		Низька пропускна спроможність комп'ютерної мережі, особливо в великих населених пунктах
	Скорочення фінансових витрат здобувача освіти		Відсутність належного обладнання як у студентів, так і у викладачів
2	Особистісно-психологічного характеру	2	Психологічного характеру
	Розвиток і поліпшення таких особистісних якостей здобувачів освіти, як самоорганізація, відповідальність, самостійність		Низька вмотивованість студентів до навчання через неможливий зворотний зв'язок із викладачем
	Набуття нових професійних знань, вмій і навичок викладачами		Відсутність емоційного забарвлення процесу навчання внаслідок недостатнього міжособистісного спілкування як із викладачем, так і з однокурсниками
3	Соціального характеру	3	Соціально-комунікативного характеру
	Охоплення значного контингенту здобувачів освіти, які з певних причин вимушені залишатися на своїх локаціях		Поступова і стійка десоціалізація із ймовірною перспективою небажання і неспроможності повернутися у реальний світ
	Протидія дискримінації здобувачів освіти за ознаками фізичного здоров'я, соціального статусу, фінансового благополуччя		Розвиток особистісних глибоких інтровертних якостей в учасників процесу дистанційної освіти

Примітка: розроблено автором.

Таким чином, із табл. 1 очевидно, що переваги й недоліки дистанційної освіти перебувають у відносному балансі між собою принаймні за кількісним показником. І хоча застосовано уніфікований класифікаційний підхід до об'єднання і переваг, і недоліків у групи, все ж зміст характеру груп переваг і груп недоліків дистанційної освіти певним чином відрізняється. Тому зворотний бік такої «медалі», як дистанційна освіта, містить негативні явища та процеси техніко-технологічного, психологічного та соціально-комунікативного характеру. Водночас «аверс» дистанційної освіти охоплює позитивні явища і процеси економічного, особистісно-психологічного та соціального характеру.

І хоча, на перший погляд, недоліки дистанційної освіти не виглядають катастрофічними, проте, на нашу думку, такі наслідки, як поступова і стійка десоціалізація індивіда та розвиток глибоких інтровертних якостей, можуть мати незворотний характер і призвести до повної деструкції індивіда та втрати соціальних зв'язків. Тому ми глибоко переконані, що не

лише на сучасному етапі розвитку суспільства, але й взагалі на жодному його історичному етапі, жодні пристрій чи технологія не зможуть замінити повноцінного «живого» спілкування із викладачем та однокурсниками у процесі здобуття освіти. Водночас цілком зрозуміло, що освіта, в тому числі і *postgraduate*-освіта, не може не враховувати сучасних трендів та процесів розвитку інформаційного суспільства та техніко-технологічного прогресу. Тому найоптимальнішим варіантом подальшого розвитку освітніх процесів є раціональне застосування дистанційних освітніх технологій як доповнення до традиційної освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в предметному аналізі сприйняття здобувачами *postgraduate*-освіти в дистанційному форматі.

Отже, усе викладене вище дає змогу зробити такі висновки:

1. Переваги дистанційної освіти можна об'єднати в такі три групи: економічного характеру; особистісно-психологічного характеру; соціального характеру.

2. Недоліки дистанційної освіти доцільно представити у вигляді таких трьох груп: техніко-технологічного характеру; психологічного характеру; соціально-комунікаційного характеру.

3. Окремі недоліки (негативні сторони) дистанційної освіти, такі як десоціалізація, розвиток глибоких інтровертних якостей індивіда, можуть мати стійкий незворотний характер і призвести до таких катастрофічних наслідків, як, наприклад, руйнація соціальних зв'язків.

4. Найоптимальнішим варіантом подальшого розвитку освітніх процесів є раціональне застосування дистанційних освітніх технологій як доповнення до традиційної освіти.

Список використаних джерел

1. *Самолук Н., Швець М.* Актуальність і проблемність дистанційного навчання. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.1. С. 193. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL : <https://bit.ly/3aNGrOV>.
2. *Гевко І. В.* Застосування цифрових інформаційних технологій в дистанційному навчанні. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2020. Вип. 1 (2). С. 111–119.
3. *Опанасюк Ю. І.* Дистанційне навчання як наслідок еволюції традиційної системи освіти. *Науковий вісник ХНПУ*. Серія «Філософія». 2016. Вип. 48, Част. I. С. 153–162.
4. *Ржевський Г. М.* Дистанційна форма навчання в сучасних умовах: психологічно-педагогічні особливості. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2017. № 259. С. 214–222.
5. *Садковий В., Метельов О., Тарасенко О., Горонескуль М.* Особливості викладання технічних та фізико-математичних дисциплін засобами дистанційного навчання в умовах карантину *Науковий журнал Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди*. 2020. № 3. С. 46–53.
6. Про затвердження Положення про дистанційне навчання. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/3vmx1JA>.

7. Баршнікова В. В., Авласенко-Канарович О. О. Основні переваги та недоліки дистанційної освіти. *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти* : зб. наук. пр. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф., 16 червня 2020 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. Київ : НАУ, 2020. С. 13–15.

Надійшла до редакції 12.11.2020

Olha FEDORCHUK

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Informational and Communication Technologies Used in the Doctors of Philosophy Preparation in the Conditions of Distance Education

The paper is dedicated to issues of distance education of applicants for scientific degrees — graduate students and doctoral students. In particular, the aim of the article is to determine the negative characteristics of distance education in higher education, while learning the information and communication technologies, including the postgraduate education, for formulating a comprehensive view of this format of education. Significant characteristics (peculiarities) of the distance education are outlined by author. They are: individualization of the educational process, indirect interaction of participants, and specialization of the environment. Essential advantages (objective need to optimize individual qualities and learning skills; more comfortable learning conditions than in the classroom; saving personal resources) and disadvantages (destruction of social relations; development of deep introverted qualities of the individual; gradual exclusion of the person from socialization; inability and / or unwillingness of individual tutors to adapt their professional skills to new conditions; inadequate level of technical support of the teaching staff, and in some places — students) of distance education are determined by the researcher on the basis of using of content-analysis of pieces for the content of features, mentioned above. The author's reasoning about the list of advantages and disadvantages of distance education is supported and expanded by the in-depth analysis of empirical sources, including scientific researches within the object of research. The advantages and disadvantages of distance postgraduate education according to the criterion of their nature are classified and three basic groups of advantages and disadvantages of the distance education are suggested. It is concluded that the reverse side of the "medal" in the form of distance education contains negative phenomena and processes of technical-technological, psychological and social-communicative nature. It is emphasized, that the consequences of psychological and social-communicative nature can be irreversible and lead to the complete destruction of an individual and the loss of social relations. It is indicated that the best option for further development of educational processes is the rational use of distance learning technologies as a supplement to traditional education.

Keywords: *informational and communication technologies, doctor of philosophy, education, distance education, distance postgraduate education, advantages and disadvantages of distance education.*